

'Stalinisme en destalinisatie' in 1979 te Amsterdam - in 1981 kwamen de lezingen in boekvorm bij Van Gennep Amsterdam uit onder dezelfde titel -, is in de Populier-reader nogmaals afgedrukt. In 'Koude Oorlog, stalinisme en linkse intellectuelen' geven ze als het ware een uitdieping van het essay van De Liagre Böhl op het punt van de wisselwerking tussen stalinisme en koude oorlogs-denken (81-98).

Ron Leijser ordende fragmenten uit de brochure *Socialisme zonder Atoombom - De PSP - Een onderzoek naar ontwikkelingen in de marge van de Nederlandse sociaal-democratie 1945-1965* (Bussum, 1976) tot een artikel 'Derde Weg, christelijk antimilitairisme en pacifistisch-socialisme'. Hierin schetst hij de ontwikkelingen in de Nederlandse vredesbeweging vanaf de oprichting van de Derde Weg in het voorjaar van 1951 tot en met de verkiezingen van 1958, die tot een zeker succes voor de PSP leidden. Het stuk is wel wat nadrukkelijk naar het ontstaan van die PSP toegeschreven (99-116). Arnold Koper vertegenwoordigt de serieus te nemen doorbraak, die zich in een deel van de CPN voltrekt ten aanzien van de visie op het verleden van de partij. Het in de bundel opgenomen artikel 'Het XXste congres van de CPSU en de geblokkeerde destalinisatie van de CPN 1956-1958' verscheen in september 1981 in *Komma* het tijdschrift van het wetenschappelijk instituut van de CPN, het IPSO. In die periodiek zijn de laatste jaren vaker bijdragen aan te treffen op historisch gebied. Koper laat in zijn omvangrijke, zorgvuldig gedocumenteerde bijdrage zien hoe de destalinisatie in het Nederlandse communisme zo ongeveer in zijn tegendeel veranderde, daarmee de geïsoleerde positie van de CPN eens te meer versterkend.

De reader eindigt met een korte chronologie en een literatuurlijst. Als bijlage is de tekst opgenomen van een debat, op 15 februari 1981 gehouden in de Populier tussen de ex-communist Ger Harmsen, historicus, Stan Poppe, Tweede Kamer-lid voor de PvdA en Gijs Schreuders, hoofdredacteur van de *Waarheid*. Het debat vond plaats in het kader van een serie debatten rond de vraag 'Waarom geen progressieve politiek in Nederland?'. Dit debat behandelde de vraag 'Waarom nog altijd anti-communisme?' maar had evengoed kunnen heten 'De pijn van een halve destalinisatie'. Als tijdsdocument zal het voor latere historici zijn nut hebben. Wellicht zal dit voor de hele bundel opgaan, als afspiegeling van de hang naar linkse eenheid rond 1980, die zijn vertaling ook vond in het graven naar hetgeen die linkse eenheid vroeger verhinderde.

H.J. Wedman

R. Soetendorp, *Het Nederlands beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict 1947-1977* (Dissertatie Groningen, 1982, 272 blz.). Een gedeeltelijk herziene handelseditie verscheen onder de titel *Pragmatisch of Principieel. Het Nederlands beleid ten aanzien van het Arabisch-Israëliësch conflict* (Leiden: Martinus Nijhoff, 1983, 276 blz., f35,—, ISBN90 24799538).

Geschiedwetenschap vindt onder andere haar rechtvaardiging in de aanwijzing, verklaring en zo nodig het ontkrachten van mythen. In dat licht bezien is de dissertatie van de Groningse politicoloog R. Soetendorp een welkome bijdrage. Het beeld van de houding van Nederland ten opzichte van de staat Israël is dat van een bijna onbepaalde sympathie. Soetendorp verklaart dat aan de hand van voornamelijk openbare stukken tot een mythe. De sympathie voor de joodse staat, die in de herinnering een van de uitingen is van collectieve - en permanente - emotie, is in de tijd echter begrensd tot de jaren zestig. Zij is zelfs, zo blijkt uit Soetendorps studie, een typisch produkt van deze periode.

RECENSIES

Deze conclusie wordt verkregen uit een onderzoek, dat in zeven stukken is verdeeld. De meeste hebben betrekking op de vier oorlogen tussen Israël en zijn Arabische burenen, maar er zijn ook paragrafen over de Nederlandse erkenning van de nieuwe staat Israël in 1948-1950 en over de Nederlandse houding ten opzichte van het streven van de Palestijnen naar een eigen staat. De auteur vat het Nederlandse beleid samen aan de hand van 'feitelijke gedragingen, dat wil zeggen de concrete en waarneembare handelingen van de regeringen'. Voor de gebeurtenissen tot 1950 kon hij de archieven van het ministerie van buitenlandse zaken raadplegen en voor die tot 1960 ook de notulen van de ministerraad. Nadien moest hij zich beperken tot gedrukte bronnen. Door echter zich te concentreren op formele verklaringen en officiële redevoeringen wekt de auteur niet de indruk om de geslotenheid van de contemporaine archieven al te rouwig te zijn.

Na de tweede wereldoorlog was de beëindiging van het Britse mandaat over Palestina het eerste probleem, waarmee de internationale gemeenschap te maken kreeg. De Verenigde Naties moesten een oplossing vinden in het conflict over de staatsvorming na het vertrek van de Britten. Nederland werd, tegen zijn zin, ten nauwste bij het zoeken naar de oplossing betrokken, omdat het lid werd van de United Nations Special Committee on Palestine. De tegenzin werd veroorzaakt door de dekolonisatie van Indonesië; Nederland kon in zijn streven naar een politieke samenwerking met het nieuwe Indonesië zich een extra-oppositie van islamitische kringen niet permitteren.

De Indonesische kwestie was er de oorzaak van, dat Nederlandse vertegenwoordigers in de UNO-commissie een halfslachtige houding ten toon spreidden en in de bepaling van hun stemgedrag lang moesten delibereren. De parlementariër Sassen, die vanuit New York zijn ministerie adviseerde om tegen een delingsplan voor Palestina te stemmen, noemde naast de noodzaak van een goede verstandhouding met de Arabische staten vanwege de Nederlandse beleidsvoornemens in Indonesië ook het argument, dat Nederland geen juridische verplichting had om aan de vestiging van een joodse staat mede te werken. Niet bespeurbaar is enig schuldbesef over de jodendeportatie in de Duitse bezetting, zo kort na 1945; ook niet in de publieke opinie waar blijktens een enquête in 1948 46 percent geen mening heeft over de toekomst van Palestina en 40 percent de deling 'rechtvaardig' acht. Dat zijn andere verhoudingen dan die, welke we in de jaren zestig gewend zijn.

Ook in 1948, wanneer zich de vraag voordoet of de nieuwe staat Israël moet worden erkend, wordt de Nederlandse regering bevangen door aarzeling. Ze stelt in het voetspoor van Groot-Brittannië deze beslissing uit; Israël wordt eerst in januari 1949 *de facto* erkend en pas in januari 1950, wanneer de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië is voltooid, *de iure*. De partij, die in het parlement over deze vertraging de regering openlijk aanvalt met moties, is de CPN, oppositie-partij met een grotere vrijheid van handelen dan de PvdA, de andere die naar erkenning streeft. Op zulke momenten echter wonnen de Indonesische belangen (en mogelijk handelsbelangen) het van de zedelijke erkenning van de legitimatie van een joodse staat na de verschrikkingen van het nationaal-socialisme.

In de jaren vijftig wordt deze Nederlandse houding anders. Israëls optreden ten tijde van de Suez-crisis wordt door een Nederlandse publieke opinie gebillijkt, omdat het strijdt tegen de op dat moment onpopulaire Nasser. Soetendorp brengt deze impopulariteit in verband met de groeiende verwijdering tussen Nederland en (opnieuw) Indonesië en de classificatie van Nasser als een tweede Soekarno. De Nederlandse regering beoordeelde Israëls invasie in de Sinai als 'noodweer' (Drees) of 'noodweerecnes'. In de juni-oorlog van 1967 bereikt de sympathie voor Israël een hoogtepunt. 'Nederland is partij, behoort partij te zijn en daarvoor ook uit te komen', roept Den Uyl uit in de Tweede Kamer. Het parlement neemt vrijwel unaniem een motie aan, waarin wordt uitgesproken, 'dat het bestaansrecht

van Israël boven iedere discussie staat'. In de oktober-oorlog van 1973 is er nog veel van die sympathie over. De Nederlandse regering legt dan een verklaring af, waarin de Arabische staten impliciet als agressor worden beschouwd.

Het olie-embargo tegen Nederland heeft voor alles het politieke effect gehad van een terugkeer naar de behoedzaamheid van weleer. Soetendorp stelt, dat in alle Arabisch-Israëliëse oorlogen het olie-wapen is gebruikt, maar dat dat in 1973 pas werkelijk effectief werd; en omdat het olieverbruik toen zeer was toegenomen en omdat de oliemaatschappijen meer waren genationaliseerd of onder Arabische pressie konden worden gezet. Het politieke effect was overigens groter dan het economische; de olievoorziening in Nederland is in de periode van het Arabische embargo niet werkelijk in gevaar geweest. Soetendorp beschrijft vervolgens de geleidelijke wijziging van de Nederlandse politiek ten aanzien van de Palestijnse 'entiteit' aan de hand van de verklaringen van de achtereenvolgende ministersconferenties van de Europese Gemeenschap. Hij eindigde zijn proefschrift in 1977. De invloed van de operaties in Libanon op de beeldvorming komt in de handelseiditie bij wijze van epiloog aan de orde, welke de onderschikking van het Nederlandse beleid aan dat van de Europese Gemeenschap bevestigt.

Het bovenstaande is een samenvatting van hetgeen Soetendorp in zijn studie aan materiaal heeft bijeengebracht. Deze beschrijving is in ieder geval als zodanig verdienstelijk. De Groningse politicoloog voegt er een exercitie aan toe in de literatuur over internationale betrekkingen om te komen tot een sluitende definitie van het begrip 'nationaal belang'. Hij formuleert dat belang in de Nederlandse verhoudingen als een historische combinatie van het veiligstellen van de handelsbelangen en het opkomen voor een internationale rechtsorde; in dit laatste weerspiegelt zich de onmacht van een kleine mogendheid. Ze kwam na de tweede wereldoorlog tot uiting in een toegewijd lidmaatschap van de Europese Gemeenschap en van de Noordatlantische Verdragsorganisatie.

In deze traditie past zijns inziens de Nederlandse houding ten opzichte van Israël. De Indonesische kwestie woog in 1948 zwaar in de Nederlandse beleidsvorming en dat gewicht werd voornamelijk bepaald door de (veronderstelde) economische waarde van de kolonie voor Nederland. Economische belangen bepaalden in een andere context ook de Nederlandse houding na 1973. Tussen deze beide periodes ligt volgens Soetendorp een tijd, dat de internationale rechtsorde als een interpretatie-kader kon worden aangenomen voor een Nederlands standpunt, 'dat soms samenviel met het Israëliëse'.

Deze studie bevat, zoals aan het begin gesteld, een zekere ontmythologisering. Het beeld van een speciale verbondenheid met Israël wordt tot juiste proporties teruggebracht. In de bewijsvoering heeft Soetendorp zich evenwel bij uitsluiting gericht op wat ik zou willen noemen formele bronnen, zo niet formalistische: de verklaringen van regeringen, van ministers en officiële vertegenwoordigers. Het resultaat telt, niet de wijze van besluitvorming en ook niet de plaats die het Arabisch-Israëliësch conflict innam in de politieke cultuur in Nederland. De cijfermatige vergelijking en waardering van het stemgedrag van de acht lidstaten van de Europese Gemeenschap in de Verenigde Naties over deze kwestie is typerend voor zijn methode van formeel onderzoek.

Een dergelijke empirie is de historicus te formalistisch. Natuurlijk, de onderzoeker had geen toegang tot-de bronnen na 1950, respectievelijk na 1960 en dat is een groot nadeel voor wie niet alleen in het besluit maar ook in de besluitvorming is geïnteresseerd. Het moet echter als een jammerlijke reductie van de diplomatie worden aangemerkt, wanneer men deze niet kan of wil interpreteren in het krachtenspel van de overheidsbureaucratie of van een politieke cultuur, waarvan het parlement de graadmeter is. Het lijkt erop alsof de beoefenaren van de wetenschap der internationale betrekkingen hetzelfde *dédain* verto-

RECENSIES

nen tegenover het 'binnenland' als de persoonlijke voorwerpen van hun studie, de professionele diplomaten.

Zo blijven kostbare vondsten als de herleving van een oorlogsverleden in het Nederland van de jaren zestig bijna ongebruikt liggen in Soetendorps studie. Ook de curieuze distantie van veel katholieke politici ten opzichte van Israël wordt slechts terloops behandeld evenals de krachtige ondersteuning van de joodse staat door de CPN. De verhouding met de Verenigde Staten is - dit terzijde - in de Indonesische kwestie ook complexer geweest dan de auteur doet vermoeden (193). Kortom, Soetendorp heeft in zijn speurtocht naar formele gegevens meer gevonden dan uitgewerkt. Hij zet zijn gasten een originele maaltijd voor, die echter naar veel meer smaakt.

Jan Bank

Frits de Jong Edz., *Macht en inspraak. De strijd om de democratisering van de Universiteit van Amsterdam* (Baarn: Ambo, 1981, 439 blz., f50,—, ISBN9026305419).

Op 9 januari 1982 bestond de Universiteit van Amsterdam als instelling van hoger onderwijs driehonderdvijftig jaar. Bij die gelegenheid verscheen in haar opdracht het boek *Macht en inspraak*. Een kleine vijf jaar tevoren had het college van bestuur contact gezocht met Frits de Jong voor het maken van een studie over het proces dat als democratisering van de universiteit bekend staat. In overeenstemming met de aard van het onderwerp werd een project ontwikkeld waaraan velen, studenten en staf, zouden kunnen deelnemen door het maken van inleidende studies, afnemen van interviews en door steekproefsgewijze evaluatie van de resultaten door kennismaking van ervaringen en meningen. Maar 'dit boek is van dat grootse plan de bescheiden uitkomst' schrijft de auteur in zijn verantwoording. Slechts een beperkt aantal stafleden en studenten verleende medewerking; aldus konden archieven van studentenverenigingen, knipselverzamelingen en universitaire periodieken alsmede notulen van vergaderingen worden doorgezien. Tot de gebeurtenissen van het jaar 1970 beschikte De Jong aldus over een ruime papieren basis. De rest, inclusief het schrijven van het boek, deed hij zelf. Dat is natuurlijk een indrukwekkende prestatie want hiervoor vrijgesteld was hij niet en het boek was, gedrukt en ingebonden, klaar op de herdenkingsdag.

Jammer genoeg kunnen wij nu niet ervaren welk produkt uit het project zou zijn voortgekomen als dit overeenkomstig de opzet zou zijn uitgevoerd: wat zou samenwerking tussen in contemporain historisch onderzoek geschoolden en nog ongeschoolden over een zo controversieel thema hebben opgeleverd? De Jong is niet helemaal rouwig erover dat de interviews niet zijn doorgegaan want nu zal van degenen die in het boek voorkomen, niemand zichzelf voldoende in het relaas herkennen! Hij twijfelt dan ook of de 'verscheurende onenigheid die onderwerp van dit boek is, niet ook de onmogelijkheid meegebracht heeft om het te schrijven als één allen saamvattend relaas, waarin ieder zo 'democratisch' mogelijk zijn eigen plaats heeft, en dat in zichzelf de maatstaven heeft om daden en mensen te beoordelen'. In overeenstemming hiermee plaatst hij zijn werk in de fase van geschiedschrijving die Romein, aan wie de schrijver zijn boek heeft opgedragen, in het verband van de Tachtigjarige oorlog de lyrische genoemd heeft. Nader uitgewerkt: iedere generatie maakt het geschiedenisbeeld dat bij haar identiteit past; 'wie dicht bij de gebeurlijkheden staat die hij schrijvend weergeeft, kan en moet voldoen aan de eisen van die eigentijdse beleving'. Mij overtuigt die redenering niet; er is, sinds de zeventiende eeuw, heel wat meer historische objectivering mogelijk dan die welke De Jong heeft toegepast. Terecht heeft